

In deze rubriek treft u een korte omschrijving aan van actuele projecten en rapporten van De Vlinderstichting. Rapporten kunnen niet worden besteld, tenzij anders vermeld.

Landelijk nachtvlinderonderzoek: Dagactieve Nachtvinders

Uitvoering

Dick Groenendijk en Menno van Zuijlen

Subsidiegever

Prins Bernhard Cultuurfonds

Inhoud

Het afgelopen jaar is hard gewerkt aan het afmaken van de 'Voorlopige atlas van dagactieve nachtvinders van Nederland'. Inmiddels is deze uitgave gerealiseerd, maar het werk is nog niet klaar! Bij het doorbladeren van de voorlopige atlas blijkt namelijk dat veel gebieden nog bezocht moeten worden, nog veel meldingen gecontroleerd moeten worden, nog veel waarnemingen en bestanden toegevoegd moeten worden en ook het historische beeld nog niet volledig is. Duidelijk is wel dat net als bij dagvlinders ook erg veel nachtvindersoorten sterk achteruit zijn gegaan en dringend behoefte hebben aan bescherming. De komende jaren zal hard worden gewerkt aan het volledig maken van de verspreiding van dagactieve nachtvinders in Nederland. Zo worden op dit moment oude collecties opgenomen en sturen erg veel waarnemers hun gegevens over de afgelopen jaren in. De bedoeling is om over twee jaar een definitieve atlas uit te geven en de samenstellers van de voorlopige atlas hopen dat deze uitgave een stimulans mag zijn om oude waarnemingsboekjes door te zoeken, collectiegegevens op te nemen en om de komende seizoenen naar buiten te gaan en zo bij te dragen aan het onderzoek naar de verspreiding van dagactieve nachtvinders in Nederland. De voorlopige atlas is voor medewerkers aan dit project gratis aan te vragen bij Dick Groenendijk.

Sprinkhanen, bijen en wespen op De Marke

Uitvoering

Dick Groenendijk en Theo Peeters
Opdrachtgever
Centrum voor Landbouw en Milieu (CLM)

Inhoud

Proefboerderij De Marke (Hengelo, Gelderland) combineert een schone en rendabele bedrijfsvoering van een modern melkveebedrijf op zandgrond met natuur op het boerenbedrijf. In het kader van de uitvoering van een agrarisch bedrijfsnatuurplan zijn diverse natuurelementen gerealiseerd op De Marke. Een aantal perceelranden is recentelijk verschaald en gedeeltelijk afgegraven. Afgelopen zomer zijn verschillende groepen insecten, waaronder sprinkhanen, bijen en wespen in de schrale bermen en zandige steilranden geïnventariseerd. Bovendien werden de mogelijkheden voor toekomstige monitoring van de onderzochte insectengroepen onderzocht. Het waargenomen soorten-spectrum liet geen grote bijzonderheden zien, maar er waren aanwijzingen voor een hogere dichtheid aan sprinkhanen en een relatief hoge soortenrijkdom van bijen en wespen op de onderzochte perceelranden in vergelijking met normale perceelranden in het omringende agrarische landschap. De mogelijkheden voor monitoring van sprinkhanen lijken gunstig en het monitoren van sprinkhanen is daarom goed als aanvullend gegeven te gebruiken bij de beoordeling van beheersmaatregelen op De Marke.

Weging monitoringgegevens

Uitvoering

Chris van Swaay
Opdrachtgever
CBS

Inhoud

In het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM) worden op meer dan 300 locaties in Nederland gedurende de zomermaanden wekelijks dagvlinders geteld. Op dit moment zijn deze locaties niet gelijkmatig over het land verdeeld. Zo liggen er relatief veel in de Hollandse duinen en juist weinig in het Hollandse polderland. Om ervoor te zorgen dat de berekende veranderingen representatief zijn voor heel Nederland moet een statistische weging plaatsvinden. Dit project beoogt de basisgegevens aan te leveren die nodig zijn om zo'n weging verantwoord uit te voeren. Daartoe wordt voor elke Nederlandse standvlinder de oppervlakte potentieel leefgebied per ruimtelijke eenheid (combinatie van subfysisch-geografische regio en hoofdbegroeiingstype) bepaald. De

resultaten zullen worden gebruikt om de berekening van de trends van dagvlinders verder te verbeteren.

VSB vlindertuinen

Uitvoering

Vivian Siebering en Titia Wolterbeek

Subsidie

Stichting VSB Fonds

Inhoud

Jaarlijks trekken miljoenen mensen erop uit, de natuur in. Velen vinden er rust en ontspanning, anderen zoeken er juist activiteit. Van natuur kun je genieten, natuur prikkelt de zintuigen en je kunt er tegelijkertijd veel van leren. Natuur heeft een heilzame werking. Voor bewoners van zorginstellingen zijn bos, heide of strand vaak moeilijk bereikbaar. Maar juist voor deze groep is natuur in de directe omgeving van groot belang. Vandaar dat het VSB Fonds in samenwerking met De Vlinderstichting het plan heeft ontwikkeld om zorginstellingen in Nederland - geheel gratis - een vlindertuin aan te bieden. Een tuin die bewoners van zorginstellingen een verfraaiing van hun leefomgeving oplevert en die vlinders een veilig toevluchtsoord biedt. In totaal gaat het om 50 tuinen, die in de loop van 2000 en 2001 worden aangeboden aan zorginstellingen.

Toestand en Perspectief voor Dagvlinders van Hoogveen in Drenthe: Veenbesparelmoervlinder, Veenbesblauwtje en Veenhooibeestje

Uitvoering

Michiel Wallis de Vries

Opdrachtgever

Provincie Drenthe

Inhoud

In 1999 is een inventarisatie uitgevoerd van het voorkomen van drie kenmerkende dagvlinders van hoogvenen in Drenthe: veenhooibeestje, veenbesblauwtje en veenbesparelmoervlinder. Deze soorten staan alle drie op de Rode Lijst en vertonen een verontrustende achteruitgang. Het veenhooibeestje komt in Nederland ook nog zeer beperkt buiten Drenthe voor en het veenbesblauwtje wordt nog op één plaats in Groningen gevonden, maar de veenbesparelmoervlinder is tegenwoordig tot Drenthe beperkt.

Er werd gezocht op 47 locaties waar de soorten de afgelopen 15

jaar zijn waargenomen. Dit leverde voor alle drie soorten een trieste balans op:

- De veenbesparelmoervlinder is nog in 15 (37%) van de locaties aangetroffen: in het Nationaal Park Dwingelderveld en wijdere omgeving, in de Boswachterijen Schoonloo/Grollo, het Drouwenzand en op het Sleenerzand.
- Het veenbesblauwtje werd in 7 (25%) van de locaties aangetroffen: alle in het Nationaal Park Dwingelderveld.
- Het veenhooibeestje werd nog slechts in 4 (18%) van de locaties aangetroffen: één in het Nationaal Park Dwingelderveld en drie in de Boswachterijen Schoonloo/Grollo.

Onderzoek naar het actuele voorkomen onderstreept het belang van een minimale oppervlakte hoogveen en het optreden van actieve hoogveenvorming. De vijf voornaamste bedreigingen zijn:

- verdroging
- voortschrijdende verlandings
- verzuring door het wegvallen van de toevoer van mineraalrijker grondwater
- verkleining en versnippering van het leefgebied
- te snel uitgevoerde verhoging van het waterpeil.

Herstel kan worden gezocht door hydrologische maatregelen op kleine en grote schaal, kleinschalige vervening, het opschonen van dichtgegroeide vennen en het verwijderen van eventuele bosopslag.

In het rapport wordt voor het beheer een hoge prioriteit gegeven aan maatregelen voor 20 vennen. Het invoeren van een programma voor monitoring van de grootte van de resterende populaties is een belangrijke voorwaarde om de verdere ontwikkeling van de soorten en het succes van ondernomen maatregelen te kunnen beoordelen.

Workshop bescherming van kalkgraslanden in Europa

Kalkgraslanden behoren tot de soortenrijkste en meest bedreigde levensgemeenschappen in Europa. Dit geldt voor dagvlinders ook voor planten en andere groepen insecten. De huidige bedreiging van kalkgraslanden weerspiegelt de overgang van het traditionele halfnatuurlijke landschap naar het

moderne cultuurlandschap. Daarnaast zijn zij gesitueerd langs een klimatologische gradiënt van atlantische naar mediterrane en continentale omstandigheden. Aldus vormen kalkgraslanden een goed voorbeeld om de invloed van veranderingen in klimaat en landgebruik op de biodiversiteit vast te stellen. Op 22-23 november 1999 werd er in Wageningen een workshop gehouden om de bescherming van kalkgraslanden in Europa te bespreken.

De directe aanleiding voor de workshop was de voortdurende achteruitgang van de dagvlinders op kalkgraslanden. De echte kalkgraslandspecialisten - dwergblauwtje, kalkgraslanddikkopje, bruin dikkopje en dwergdikkopje - zijn in de loop van de 20e eeuw ofwel geheel of nagenoeg uit Nederland verdwenen. Het is verontrustend dat de waarnemers op monitoringroutes de laatste jaren ook een achteruitgang zien bij de gewonere soorten, zoals het icarusblauwtje. Bij plantensoorten is er een parallel wat betreft de achteruitgang tot 1980, maar sindsdien is de situatie voor de meeste - maar niet voor alle - zeldzame soorten gestabiliseerd, mede dankzij het beheer om de vergrassing met gevinde kortsteel tegen te gaan. Er lijkt dus sprake van een verschillende ontwikkeling voor planten en dagvlinders. De redenen hiervoor zijn niet goed duidelijk. Alle reden dus om actie te ondernemen!

Hoewel er in Europa brede belangstelling voor onderzoek en beheer van kalkgraslanden bestaat is de bescherming ervan nog niet op bevredigende wijze gewaarborgd. Met name geldt dat:

- de integratie van kennis en activiteiten tussen de verschillende landen ontbreekt;
- de integratie van de ecologische eisen van planten en dieren, met name insecten, krijgt bij het uitvoeren van maatregelen ter bescherming van kalkgraslanden onvoldoende aandacht;
- het inzicht in welke beheersmaatregelen effectief zijn voor behoud en herstel van kalkgraslanden is niet toereikend.

De workshop werd georganiseerd om deze zorgen aan de orde te stellen en om een Europees netwerk op te bouwen voor uitwisseling van informatie en voor de ontwikkeling van activiteiten voor de bescherming van kalkgraslanden. De bijeenkomst bracht 31 onderzoekers

tezamen uit Nederland, Groot-Brittannië, Duitsland, Zwitserland, Frankrijk en België.

Uit de presentaties en discussies kwamen de volgende aandachtspunten voor toekomstig onderzoek naar voren:

- Het vaststellen van plekken met hoge en lage biodiversiteit (hot and cold spots) aan planten en insecten in kalkgraslanden op Europese schaal in relatie tot klimaat, habitat en landschap;
- Het vergroten van het inzicht om veranderingen in soortensamenstelling van flora en fauna te kunnen begrijpen en voorspellen;
- Het uitbouwen van recente bevindingen over de relaties tussen populatiegrootte, genetische variatie en de kans op voortbestaan van populaties;
- Het ophelderen van de invloed van klimaatverandering op soorten aan de rand of in het centrum van hun verspreidingsgebied;
- Het bevorderen van het begrip over het functioneren van de levensgemeenschap door nader onderzoek aan functionele groepen en insect-plantrelaties, zoals bestuiving en herbivorie;
- Het aanwijzen van groepen van indicatorsoorten die de invloed van het beheer op de soortensamenstelling van de gehele levensgemeenschap aangeven.

De workshop heeft de basis gelegd voor een netwerk van onderzoekers op het gebied van de bescherming van kalkgraslanden. Het is duidelijk dat dit netwerk enige tijd nodig heeft om tot concrete acties en projecten te komen, maar de eerste stappen worden al genomen. Op korte termijn wordt er gewerkt aan een speciale uitgave van het tijdschrift *Biological Conservation*, waarin een overzicht zal worden gegeven van historische en actuele ontwikkelingen in het voorkomen van soorten en de kennis over ecologische processen in kalkgraslanden. Voorts zal aandacht worden besteed aan de prioriteiten voor verder onderzoek en aanbevelingen voor het beheer.

De workshop kon mede plaatsvinden dankzij financiële ondersteuning van het IKC-Natuurbeheer in Wageningen.

Michiel Wallis de Vries

De vegetatie van Nederland Deel 5 Plantengemeenschappen van ruigten, struwelen en bossen

In 1999 verscheen als sluitstuk van 'De Vegetatie van Nederland' het vijfde deel.

In 'De Vegetatie van Nederland' worden alle in Nederland voorkomende vegetatietypen op grond van ruim 300.000 vegetatie-opnamen behandeld. Door het verschijnen van dit vijfde deel is de herkenning van alle vegetatietypen in Nederland nu mogelijk. Een opvallend kenmerk van dit vijfde deel is dat voor diverse vegetatietypen recente inzichten worden gebruikt, waardoor de gepresenteerde indeling van de behandelde vegetaties voor een groot deel afwijkt van eerdere indelingen zoals die van Westhoff en Den Held. Zo is de eerste beschreven klasse der natte strooiselruigten (*Convolvulo-Filipenduletea*) een recent onderscheiden klasse. Deze klasse is voor vlinderwaarnemers interessant, omdat ze rijk is aan nectarplanten en daar komen veel vlinders op af. Plantengemeenschappen vormen een belangrijke basis voor het leefgebied van de vlinders. In de Vegetatie van Nederland staat beschreven welke planten we in elkaars gezelschap vinden, onder welke ecologische omstandigheden ze voorkomen en hoe de vegetatietypen optimaal te beheren. Hieruit kan een idee verkregen worden hoe het leefgebied van vlinders te beheren. Van elke waard- en nectarplant kan je opzoeken in welke vegetatietypen ze optimaal voorkomen en hoe deze worden bevorderd. Daarom bevat dit boek tegelijkertijd een schat aan informatie over het leefgebied van vlinders. Daarom wil ik dit boek ook warm aanbevelen voor elke vlinderliefhebber, die meer wil weten van de plantengemeenschappen in Nederland. Wél moet daarbij opgemerkt worden dat de wetenschappelijke ingang en het gebruik van nogal veel vaktermen soms wat extra doorzettingsvermogen vergt van de lezer. De aangeboden informatie en de prachtige kleurenfoto's met informatieve bijschriften vormen echter een passende beloning voor deze inspanning.

A.H.F. Stortelder, J.H.J. Schaminée en P.W.F.M. Hommel, 1999.
Opulus Press, Uppsala en Leiden.
f 99,50

Arnout-Jan Rossenaar

Guide to British Butterflies

Er zijn tot nu toe nog maar weinig cd-roms over vlinders verschenen. Sinds kort is nu een cd-rom te koop over alle 60 soorten dagvlinders die in Groot-Brittannië voorkomen. De cd is echt 'soortgericht': hij is bedoeld om informatie te zoeken over een soort. Voor elke vlinder zijn er prachtige tekeningen van Richard Lewington, ook bekend van de *Nieuwe Vlindergids*. Daarnaast zijn er tekeningen van ei, rups en pop en in totaal 300 videoclips van vlinders en hun habitat door Derek Budd. Tot slot is er per soort een verspreidingskaartje voor Groot-Brittannië en Ierland en een tekst met extra achtergrondinformatie. Heel handig is dat voor elke soort een rijtje met sterk gelijkende soorten gegeven wordt. Ook is er de mogelijkheid deze soorten in een scherm naast elkaar te bekijken. Dat maakt het zoeken van de juiste soort een stuk makkelijker. Nadeel is dan natuurlijk wel dat je de cd-rom met een computer mee het veld in moet hebben (en dat is toch ook weer lastig).

De tekeningen van Richard Lewington staan op eenzame hoogte. Het blijft een genot om er naar te kijken. De videoclips zijn leuk, maar ik vind dat ze vaak maar weinig meerwaarde boven een foto hebben. De teksten zijn in het algemeen vrij kort en erg op de situatie in Groot-Brittannië gericht. Helaas ontbreekt de mogelijkheid om te zoeken via andere ingangen, zoals regio, habitat of vliegtijd. Een vraag als: 'welke vlinders kan ik rond Dover zien op kalkgraslanden in mei' is niet te stellen. En ik vind juist dat daarmee een cd-rom een belangrijke meerwaarde boven een boek kan krijgen. Ook blijft het jammer dat de cd-rom maar 60 soorten behandelt. Dat maakt hem buiten de Britse eilanden al snel minder goed bruikbaar. De gevraagde prijs is daarbij ook niet gering.

Samengevat: een dure cd-rom met mooie tekeningen (al kenden we die al uit de *Nieuwe vlindergids*) en leuke videoclips, maar door het lage aantal soorten maar beperkt bruikbaar in de Benelux en omgeving.

Uitgegeven door Birdguides. Prijs: £ 75 plus £ 2 voor verzendkosten. Te bestellen via email (sales@birdguides.com) of via internet: www.birdguides.com

Chris van Swaay